

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarına Bakış: Muhafazakâr Demokratlıktan Muhafazakârlığa Doğru Evrilişin İzdüşümleri*

Nezahat ALTUNTAŞ¹

Yahya DEMIRKANOĞLU²

Öz

Bu çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kadına ilişkin söylem ve politikalarının irdelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede öncelikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi serüveni ele alınmış daha sonra Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kadına ilişkin söylem ve politikalarına Parti Program ve Tüzüğü üzerinden dönemler halinde değinilmiştir. Çalışma toplumsal cinsiyet bağlamında bir değerlendirme ve sonuç bölümü ile sonlandırılmıştır. Çalışmanın sonunda, Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından kurulan hükümetler döneminde başta Avrupa Birliği üyeliği gözetilerek kadının insan hakları ve güvenliği, toplumsal statüsünün iyileştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapıldığı; kamuoyunun kadın hakları konusunda bilinçlenmesine önemli katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak, Avrupa Birliği ile ilişkilerin rölantiye alındığı 61. Hükümet döneminde, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kaydedilen kazanımlardan geri adım atılmaya başlandığı görülmüştür. Bu dönemde kadına geleneksel tarihsel roller olan annelik ve eş rollerini yakıştıran, güçlü aile vurgusuyla kadını aile ve evin içine yönlendiren muhafazakâr anlayışa dönüldüğü sonucuna erişilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Adalet ve Kalkınma Partisi, Kadın, Muhafazakârlık, Muhafazakâr Demokratlık, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.

An Insight to the Discourses and Policies of Justice and Development Party on Women: Projections towards Conservatism from Conservative-Democracy

Abstract

In this study, the purpose is examining the discourses and policies of the Justice and Development Party on women. The historical and descriptive study methods have been made use of in the study. Firstly, the political adventure of the Justice and Development Party has been examined. Then, the discourses and policies of the Justice and Development Party on women have been investigated over the Party Program and Party Codes within periods. The study is concluded within the context of an evaluation on gender mainstreaming and with a conclusion. It has been concluded in the end of the study that during the governments of the Justice and Development Party, important legal and institutional regulations were made on the safety and human rights of women, ensuring developments in their social status and gender equality, and great contributions were made to arouse a public opinion on women rights in the society by considering the European Union Membership process. However, during the 61st Government, in which the relations with European Union were suspended, it has been

* Bu makale Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 2015 yılında hazırlanmış olan "Türkiye'de Muhafazakâr Sağ ve Kadın: MSP'den AK Parti'ye Değişen Siyasal Panorama" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Prof.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, altuntasne@yahoo.com

² Yrd.Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, yahyadmknlg@hotmail.com

observed that the acquisitions on gender equality are slowly being lost and the steps are being taken backwards. During this period, it has been concluded that the conservative understanding has returned associating the roles of being mothers and wives to the women, which are the historical and traditional roles, and giving women the right to move in an area whose limits are set by men.

Key Words: The Justice and Development Party, Women, Conservatism, Conservative-Democracy, Gender Equality.

1. Giriş

Türkiye'nin otuz dokuzuncu siyasi partisi olarak 14 Ağustos 2001 tarihinde Türk siyasal hayatına giren Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti); siyasi meşruiyet kaygısıyla selefi olan Milli Görüş partileriyle arasına mesafe koyarak "muhafazakâr demokrat" kimlik tanımına yönelmeyi, muhafazakârlıkla liberalliği birbirine eklemleyen Özal geleneğini sürdüren bir çizgide yer almayı tercih etmiştir. AK Parti, AB'ye üyelik, insan hakları ve demokratikleşme gibi Batılı kavramlara yoğunlaşmıştır. AK Parti tarafından kurulan hükümetler döneminde kadının toplumsal statüsü konusunda da önemli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmış; kamuoyunun kadın hakları konusunda bilinçlenmesine, siyasette ve ekonomide kadının görünürlüğünün artmasına katkıda bulunulmuştur. Ancak AK Parti'nin güçlü bir aile vurgusunu ön plana çıkarmaya çalıştığı 61. Hükümet döneminde, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kaydedilen kazanımlardan geri adım atılmaya, muhafazakar anlayışın annelik ve eş olma gibi kadına biçtiği tarihsel rollere yönelmeye başlandığı görülmüştür.

AK Parti'nin kadına ilişkin söylem ve politikalarının irdelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Bu amaçla AK Parti'nin siyasi geçmişi hakkında bilgi verilerek, kadına ilişkin söylem ve politikaları çözümlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde AK Parti'nin siyasi serüvenine değinilecektir. Sonraki bölümde AK Parti'nin kadına ilişkin söylem ve politikaları, Parti Program ve Tüzüğü üzerinden ve dönemler halinde irdelenecek ve çalışma toplumsal cinsiyet bağlamında bir değerlendirme ve sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Siyasi Serüveni

Türkiye'de, Batılı değerleri ve laik düşüncüyü hem siyasi arenada, hem de toplumsal alanda yaymaya ve kökleştirmeye çalışan değerler sistematığı ile Milli Görüş Hareketi'nin temsil ettiği dinsel değerler ve İslamcı siyasetin sistematığının, özellikle 1990'lı yıllarda çok

bariz bir şekilde çatıştığı görülmüştür. Bu çatışma, dinsel temelli siyaset yaptıkları gerekçesiyle Milli Görüş partilerinin bir bir kapatılmasını da beraberinde getirmiştir. “28 Şubat Süreci” olarak ifade edilen dönemde söz konusu çatışma hali, iyice belirginleşmiş ve Türk siyasetinin en önemli gerginlik noktalarından birini teşkil etmiştir (Ersanlı ve Mazlum, 2009: 80). Artan gerginlik, aynı zamanda Milli Görüş geleneği içinde “Yenilikçiler” ve “Gelenekçiler” ayrışmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin büyük bir ekonomik ve siyasi kriz içerisine girdiği bu dönemde, yenilik arayışında olan merkez partilerden bazı milletvekilleri ve mahalli siyasetçiler de Yenilikçi Harekete katılmış ve Yenilikçi Hareket, Türkiye’nin yenilenmesi açısından taşıyıcı bir harekete dönüşmüştür. Erdoğan’ın liderliğinde yürütülen partileşme çalışmaları, geniş toplumsal ve siyasal yelpazeden isimlerin bulunduğu Kurucular Kuruluyla 14 Ağustos 2001’de nihayete ermiş ve AK Parti adıyla vücut bulmuştur. AK Parti, çeşitli partilerden gelen milletvekillerinden oluşan bir grupla TBMM 21. Yasama dönemi faaliyetlerinde yer almıştır (Yılmaz, 2006: 48).

Kuruluşundan günümüze kadar ülke yönetimini elinde bulunduran AK Parti, Batı karşıtı Milli Görüş geleneğinden gelmesine rağmen vizyonunu Batıyla bütünleşme ve AB’ye tam üyelik hedefini izlediği siyasetin merkezine oturtmuştur. AK Parti’nin kuruluşundan itibaren Erdoğan, topluma kendisinin değiştiği ve “Milli Görüş çizgisini bıraktığı” mesajını vermeye çalışmıştır (Çaha, 2006: 16). Erdoğan, partisinin benimsediği bu siyaset tarzını, sunuş kısmını kendisinin yazdığı ve Yalçın Akdoğan tarafından kaleme alınan “Muhafazakâr Demokrasi” adlı kitapta “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlamıştır (Akdoğan, 2003: 6).

AK Parti, muhafazakar demokrasi kavramıyla demokrasiye yeni bir tanım veya tür getirmek amacı içerisinde bulunmayıp, bu terkip altında kendisine yeni bir kulvar açmak (Akdoğan, 2005:626) ve bu kulvarda muhafazakârlığın genleri ve tarihi kodlarıyla uyumlu şekilde; ancak siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak, yerli ve köklü değerler sisteminin evrensel ölçülerdeki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretilmesini amaçladığını iddia etmiştir (Aksu, 2012: 36). Bu bağlamda tepeden inme ve dayatmacı yöntemlerle total anlayışların topluma kabul ettirilmemesine ve geleneksel yapının totaliter devrimci müdahalelere karşı korunmasına yönelik olarak doğal bir süreç şeklinde işleyen yavaş ve aşamalı bir değişim anlayışı benimsediğini, kamplaşmadan ve kutuplaşmadan uzaklaşarak bütünleşmeyi (AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 2012: 6), din-siyaset, gelenek-modernlik, din-devlet gibi alanlarda yaşanan birçok sorunun çözümü açısından siyaseti normalleştirmeyi önceleyen bir politikanın güdülmesini hedeflediğini ifade

etmiştir. AK Parti, bu amaçla da ülkede iktidara gelen partilerin pragmatizm ve popülizmle siyasal kimliklerinden koparak konjonktüre teslim olması ve bundan dolayı söylem krizine girmesinin önüne geçilmesi açısından reel siyaseti benimsemeyi, çoğunluğun hiçbir koşulda temel hak ve hürriyetleri tartışma konusu yapmaması ve azınlıkta bulunanların hak ve özgürlüklerine saygılı olmasını, azınlıkta kalan görüşlerin ve muhalefet hakkının anayasa ile güvenceye kavuşturulmasını, demokrasinin çoğulcu niteliğini pekiştiren bir unsur olarak görülüp kuşatıcı bir siyasi tarzı benimsemeyi (Akdoğan, 2005: 626-627), sivil toplum kuruluşlarına büyük önem verilmesini, ayrıca küçük ama dinamik ve etkili bir devlet anlayışının benimsenmesini yeğlediğini vurgulamıştır (Aksu, 2012: 36).

Parti Programında, liberal anlayış çerçevesinde devletin ekonomik faaliyetlere doğrudan müdahil olmayıp dışında kalma anlayışını benimseyerek düzenleyici ve denetleyici rolleri üstlenmesi; özelleştirme uygulamalarının benimsenmesi; AB, Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşlarla milli menfaatler doğrultusunda ilişkilerin sürdürülmesi gerekliliği ve katılımcı demokrasiden yana olduğu vurgulanmıştır (AK Parti, 2001: md. 3/1). Nitekim kendisini; serbest piyasa ekonomisi ve dünya sistemiyle bütünleşen, rekabetçi bir iktisadi anlayışı benimseyen bir parti olarak niteleyen ve bu noktada Türkiye’de muhafazakârlık ve liberalliği birbirine eklemeyen Özal geleneğini devam ettiren bir çizgide yer almayı yeğlemiştir (Doğanay, 2007: 73). Kuruluşundan sonra da Parti olarak ilk girdiği seçim olan 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde %34,4 oranında oy alarak 365 milletvekili çıkaran AK Parti, 2002 genel seçimlerinden sonra girmiş olduğu yerel seçimlerde de %40 oranında oy alarak Milli Görüş geleneğinden gelen bir parti olmasına rağmen, merkez sağın en baskın partisi haline gelmiştir. Ancak AK Parti’nin birinci hükümet döneminde siyasi istikrar sağlamasına rağmen, 2007 yılı başında Cumhurbaşkanlığı makamı için eşî türbanlı adayların gündeme gelmesi, 27 Nisanda yayınlanan E-muhtıra ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca birçok ilde organize edilen “cumhuriyet mitingleriyle” dönem sıkıntılı bir hale gelmiştir. AK Parti, yaşanan bu duruma rağmen 2007 genel seçimlerinden de birinci parti olarak çıkmayı başararak siyasal gücünü pekiştirmiştir (Bedirhanoğlu, 2013: 59).

AK Parti, 2007 genel seçimlerinin ardından girmiş olduğu 29 Mart 2009 tarihli yerel seçimlerde de %38.8 oy oranıyla yine birinci parti çıkmıştır. Yerel seçimlerin ardından 12 Haziran 2011’de yapılan genel seçimlerde oy oranını %49.9’a çıkararak 326 milletvekiliyle TBMM’de temsil olanağına kavuşan AK Parti, üçüncü kez tek başına iktidara gelmiştir. AK Parti, genel seçimlerde yakaladığı bu ivmeyi 30 Mart 2014’te yapılan yerel seçimlerde %45.5

oranında oy alarak sürdürmesine rağmen, 7 Haziran 2015'te katıldığı genel seçimlerde oy oranını %40.87'ye düşürmüştür. Seçimlerde hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu elde edemeyen AK Parti'nin sürdürmüş olduğu koalisyon görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, seçimlerin 1 Kasım 2015 tarihinde yenilenmesine karar verilmiştir. 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde de %49.5 oranında oy alan AK Parti, dördüncü kez tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır.

3. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları

3.1. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarına Parti Program ve Tüzüğü Üzerinden Bakış

Kuruluşunda siyasi kimliğini muhafazakâr demokrat olarak ifade eden AK Parti, devletçi, kalkınmacı ve Batı karşıtı siyasal çizgiden uzaklaşırken (Uzgel, 2013: 18), söylemsel olarak selefi olan Milli Görüş partilerinin İslami referanslı çerçevesinin aksine insan hakları ve demokratikleşme gibi Batılı kavramlara başvurmayı yeğleyen bir siyasi parti olmuştur (Bölükbaşı, 2012: 184). Benimsediği kimlik tanımıyla Milli Görüş geleneğinin devamı olmadığı için çizilen AK Parti, kadın konusunda da siyasal İslamcı çizgiden farklı bir anlayışa sahip olduğunu vurgulamıştır (Tür ve Çıtak, 2013: 614). AK Parti'nin program ve tüzüğüne bakıldığında kadın politikası konusunda Milli Görüş geleneğine göre oldukça olumlu bir noktada bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kadın konusunun “Sosyal Politikalar” başlığı altında “Kadın” ile “Aile ve Sosyal Hizmetler” alt başlıkları içinde yer aldığı Parti Programı'nda kadınlara yönelik olarak ortaya konulan Parti söylem ve politikalarının Partinin selefi olan Milli Görüş partilerinden daha kapsamlı olduğunu görmek mümkündür. Partinin “kadının kamusal yaşama katılımının özendirilmesi için gerekli tüm önlemler alınacaktır” şeklindeki söyleminin yanı sıra, “kadınların partiye üye olmalarının ve siyasette faal rol oynamalarının özendirileceği” dile getirilerek kadının siyasal alanda daha görünür kılınmasının hedeflendiği söylemi, Milli Görüş partilerinin benimsediği geleneksel anlayışı erozyona uğratabilecek türdendir. Partinin “kadının kamusal yaşama katılımının teşviki” söylemi, kadının toplumsal konumunu yeniden tanımlama girişimi olarak algılanabilir (AK Parti, 2002a: 88; Şen, 2004: 350).

Kadın Kolları'na Milli Görüş partilerinden fazla rol atfeden AK Parti, Parti Tüzüğü'nde Kadın Kolları'na Gençlik Kolları ile birlikte Partinin yan kuruluşu olarak yer

vermiş; Tüzüğü'ne "parti üyeliğini kazanmış her kadının, kadın kolu üyeliğine mahsus deftere kaydının yapılmasıyla kadın kolu üyeliğini kazanacağı" kuralını koymuştur. Kadın ve Gençlik Kolları teşkilatlanmasının belde, ilçe ve il düzeyinde ayrı ayrı organlar halinde oluşturulmasının öngörüldüğü Parti Tüzüğü'nün "Disiplin Suç ve Cezaları" başlıklı bölümüne (AK Parti, 2013: 59-60, 70) bakıldığında, disiplin cezasını gerektiren fiillerin saptanmasında toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşımın söz konusu olmadığı görülmektedir (Ka-Der, 2011: 7). Parti Tüzüğü'nün "Mahalle, Köy, Sandık Bölgesi ve Seçim Çevresi Temsilci ve Kurulları"nı düzenleyen 19. maddesinde, bu bölgelerin parti çalışmalarının temel zemini olduğu vurgulanarak, buralarda oluşturulacak temsilcilikler ya da üç kişiden az olmayan temsilci kurullarında en az bir kadın temsilcinin bulunmasına özen gösterileceği belirtilmiştir. Yine bu doğrultuda kadın kollarının parti kademe teşkilatıyla birlikte gruplar oluşturarak köy ve mahalle ölçeğinde parti çalışması yapabileceği ifade edilmiştir. AK Parti'nin kadını siyasal bir özne kılma çabası yönetim yapısı açısından da geçerlidir. Parti Tüzüğü'ne göre kadın kolları başkanları, görevli oldukları yerin teşkilat kademesi yönetimi ile yürütme kurullarının doğal üyesidir. Katıldıkları toplantılarda müzakerelere katılır ve karar verme mekanizması içinde yer alırlar. Ayrıca tüzükte kadın kolları başkanı ile yönetim ve yürütme kurullarının partinin bulunduğu yerdeki teşkilat kademe organlarının yetkilerini kendileri açısından aynen kullanabilecekleri ifade edilmiştir (AK Parti, 2013: 30, 61).

Öte yandan Parti Programı'nda, Partinin öncelik verdiği demokrasi ilkesinin belirleyicilerinden biri olarak "rekabet" ön plâna çıkmaktadır. Serbest piyasa modeli ekseninde, esasen erkeklerle özdeşleştirilen niteliklere sahip temel aktör olarak tanımlanan birey temelli bu yaklaşım, Programda eril cinsiyetçi bir yaklaşımın izlerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Partinin öncelikleri arasında belirlenen "Temel Haklar ve Özgürlükler" başlığı altında, kadının insan haklarına yer verilmediği görülmektedir. "Temel insan hak ve özgürlükleri, insanlığın yüzyıllar boyu süren mücadeleleri sonucu elde edilmiş kazanımdır. Bu özgürlüklerin düzeyi medeni bir toplum olmanın göstergesidir. Medeni dünyanın bir parçası olan Türkiye'nin temel hak ve özgürlükler açısından hak ettiği konuma getirilmesi, toplumumuzun da beklentisidir. Dolayısıyla atılacak adımlar, uluslararası kuruluşlar istediği için değil, insanımız bu hak ve özgürlüklere layık olduğu için atılmalıdır" şeklinde Parti Programı'nda yer alan söylemde gizlenen "kadınsız insan hakları tasavvuru" ise, doğrudan cinsiyetçi bir yaklaşıma işaret etmektedir (AK Parti Programı, 2001: md. 2/1; Ka-Der, 2011: 9).

AK Parti’de kadınların özellikle STK’lara yönlendirdiği ve buralarda kendilerine daha fazla yer buldukları görülmektedir (Özdemir ve Demirkanoglu, 2015: 242). AK Partinin kadınlarla ilgili STK’lara destek verdiği ve bizzat bu STK’larla organik bağlar kurulduğu görülmüştür. Parti Programı’nda da kadınlarla ilgili dernek, “vakıf ve sivil toplum örgütlerine destek sağlanacak; kadınları ilgilendiren yasal düzenlemeler yapılırken bu örgütlerle işbirliği yapılacaktır” (AK Parti, 2002a: 88) ifadeleriyle kadınlara STK’lar aracılığıyla kamusal alanda görünürlük kazandırılması amaçlanmıştır.

Sivil toplum faaliyetlerini büyük ölçüde kadına hasreden AK Parti, “çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının önüne geçileceği, eşit işe eşit ücret ve liyakat prensibinin çalışma hayatında hâkim kılınacağı” (AK Parti, 2002a: 87) belirtildiği Parti Programıyla “çalışan kadın” kavramını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu durum, Yalçın Akdoğan tarafından kaleme alınan ve AK Parti’nin siyasi manifestosu olarak yayımlanan Muhafazakâr Demokrasi adlı kitapta, AK Parti’nin benimsediği muhafazakâr demokrasi tanımlaması çerçevesinde, muhafazakâr geleneği önemsemekle birlikte modern kazanımları reddeden bir gelenekçilik gütmeye (Akdoğan, 2003: 116) şeklinde izah edilmektedir. Parti programındaki “... ev kadınlarının sosyal güvence kazanmasını sağlayacak çalışmalar gerçekleştirilecektir. Ev içi emeğin saygınlığı korunarak kadınlar için yeni istihdam alanları oluşturulacaktır” (AK Parti, 2002a: 89) şeklindeki taahhütler de ev içi emeğin değer kazanması anlamında önemli adımlardır.

AK Parti’nin Parti Programı’nda yer verdiği bir diğer konu da eğitimidir. Parti Programı’nda “Kız çocuklarının okullaşma oranını artıracak politikalar uygulanacak, onların eğitiminin önündeki engeller kaldırılacak, özellikle kırsal kesimlerde ailelerinin bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.” ifadelerine yer veren AK Parti, yerel yönetimlerin de kadınların sorunlarıyla ilgili çalışmalar yapması konusunda teşvik edilmesi yolunu benimsemiştir. Ayrıca Parti Programı’nda “kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarına yönelik olarak yaşadıkları bölgenin koşullarına uygun eğitim projelerinin geliştirileceği, bu konuda çalışan STK’ların destekleneceğini” (AK Parti, 2002a: 88-89) ifade eden AK Parti’nin kadın ve eğitim düzleminde ortaya koyduğu bu politikanın daha çok kız çocukları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Terkan, 2010: 128).

Parti Programı’nda yer alan “Aile planlamasının gerçekleştirilmesi için bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarına önem verilecektir”(AK Parti, 2002a: 80) şeklindeki ifade ise, AK Parti’nin halefi olduğu Milli Görüş geleneğindeki partilerin aile planlaması ve doğum

kontrolü anlayışına tamamen farklı bir yaklaşım içerisinde olduğunu göstermektedir (Şen, 2004: 349). Aile planlamasının yanı sıra, “kadına yönelik şiddetin, ayrıca cinsel ve ekonomik istismarın önlenmesinin Partinin öncelikli politikaları arasında yer aldığı, kadın intiharlarının, töre ve namus cinayetlerinin sık görüldüğü yörelerde kadınlara ve ailelerine yönelik çalışmalar yapılacağı” (AK Parti, 2002a: 88) belirtilmiştir. Bu önleyici ve eğitici çalışmaların yanı sıra parti programında; “maddi destekten yoksun olan ve şiddete maruz bulunan” kadınlar için koruyucu programlar oluşturulacağı (AK Parti, 2002a: 88) ifade edilmiştir.

Diğer taraftan, Parti Programı’nda yer alan; “kadınların sadece toplumun yarısını oluşturdukları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için, yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi partimizin öncelik verdiği bir konudur” (AK Parti, 2002a: 88) ya da “kadınların çalışma hayatı, çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılacaktır” (AK Parti, 2002a: 88) ifadeleri muhafazakar bir parti olmanın yansımaları olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak, AK Parti’nin, Parti Program ve Tüzüğü’nde kadın politikası konusunda olumlu ve ilerici bir yönelim gösterdiği ve olumlu bir çerçeve çizdiği ancak toplumsal cinsiyet konusundaki muhafazakar ve gelenekçi yönelimin az da olsa satır aralarına sıkıştığı görülmektedir.

3.2. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarının Dönemler Halinde İrdelenmesi

3.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002-2007 Yılları Arasındaki İktidarı Döneminde Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarının İrdelenmesi

Kuruluş tarihinden 15 ay sonra girmiş olduğu 3 Kasım 2002 genel seçimlerine yirmi sekiz kadın adayla giren AK Parti, seçimlerde eriştiği %34.9’luk oy oranıyla on üç kadın milletvekili çıkarmayı başarmıştır. 2002 Seçim Beyannamesi’nde kendisini “demokrat, muhafazakâr, yenilikçi ve çağdaş bir parti” olarak niteleyen AK Parti, seçim beyannamesinde “kadınların hayatın yükünü erkeklerle birlikte paylaşımlarına rağmen, hak ettikleri statüye kavuşmadıklarını, uygulayacakları tüm politikalarda bu durumu göz önünde bulunduracaklarını, kadınların erkeklerle birlikte toplumsal sorumluluk yüklenecek statüye kavuşturulmasının temel hedefleri olacağını” (AK Parti, 2002b: 11, 84) vurgulamıştır.

Henüz kurumsallaşmasını tamamlamadan seçimlere giren AK Parti’de kadınlar, il ve ilçelerdeki vatandaşlarla yüz yüze ilişki kurabilmek için yoğun bir çalışma içerisinde olmuşlardır. Şüphesiz AK Parti’nin seçimlerde elde etmiş olduğu büyük zaferde, kadınların bu çalışmalarının katkısı oldukça büyüktür. 1987’de RP’de Hanımlar Komisyonları’nın kuruluşunda en etkili isimlerden olan AK Parti’nin kurucu lideri Erdoğan da kadınların siyasetteki sessiz gücünü RP deneyimine sahip bir siyasetçi olarak çok iyi biliyordu. Ancak genel seçimlerin araya girmesiyle Kadın Kollarının kurulması seçim sonrasına bırakılmış ve seçimlerin akabinde 19 Şubat 2003’te AK Parti Genel Merkezi, Kadın Kolları’nın kurulması sürecini tamamlayarak Selma Aliye Kavaf’ı Genel Merkez Kadın Kolları Başkanı olarak tayin etmiştir (Türkiye Bülteni, 2003: 50).

AK Parti, 12 Ekim 2003’teki Parti Kongresinde Parti MKYK üyelerinin en az %20’sinin kadınlardan oluşması yönünde karar almıştır. Verilen bu kararın ardından on kadın delege Parti yönetiminde yer bulmuştur. 28 Mart 2004 yerel seçimleri öncesi aday belirleme sürecinde de önemli bir adım atılmak istenmiş ve AK Parti’li yöneticiler %30’luk kadın kotası uygulamak istediklerini belirtmiştir. Ancak Parti teşkilatının baskısı ve yeterli düzeyde oy çekme kapasitesine sahip kadın aday bulunamamasından dolayı bu karardan vazgeçilmiştir (Sitembölükbaşı, 2007: 25-26).

Başörtülü kadınların diğer fertlerle etkileşim halinde bulunduğu alanların artış gösterdiği bu dönemde, AK Parti’nin başörtüsü meselesinde Milli Görüş partilerinden farklı bir paradigmaya sahip olduğu görülmüştür. Kuruluşundan beri AK Parti’nin ileri gelenleri başörtüsü sorununun önceliklerini oluşturmadığını ve konsensüs içinde çözülebileceğini dile getirmişlerdir. Bu bakımdan 28 Şubat sürecinde Milli Görüş Hareketi’nin dönüştüğünün bir göstergesi olarak yorumlanabilecek bir tavır sergileyen AK Parti, başörtüsü sorununun bireysel haklar ve özgürlükler perspektifi içinde ele alınması gerektiğini sıkça belirtmiştir (Çıtak ve Tür, 2008: 462).

AK Parti başörtüsü sorunu kadar Batıya ve AB’ye bakışıyla da Milli Görüş partilerinden farklı bir profil sergilemiştir. Batılı değerler ve laiklik söylemiyle eski Milli Görüş geleneği gibi açıktan açığa çatışmaktan kaçınan AK Parti, kendine has bir demokrasi anlayışı olan, ılımlı ve pragmatik bir İslamcı akımı temsil etme hedefiyle yola çıkmıştır. Bu kimliğiyle Avrupa Hıristiyan Demokrat partileriyle karşılaştırılan AK Parti, sisteme aykırı görünecek Milli Görüş değerlerinden uzaklaşmaya çalışmıştır. AK Parti, bu şekilde özellikle 11 Eylül sonrasında küresel İslamcı terörizmin ve medeniyetler çatışmasının önlenmesi ya da

medeniyetler arası işbirliği gibi dinamiklerin etkisiyle uluslararası ilişkilerin başat devletlerinden ve aktörlerinden de kabul görmeyi amaçlamıştır (Ersanlı ve Mazlum, 2009: 80; Uzgel 2013: 358). Bu bağlamda AK Parti, 2002-2007 yılları arasındaki iktidarı döneminde AB üyeliği yolunda oldukça kararlı adımlar atmıştır. Tam üyelik müzakerelerine de başlanılan bu dönemde, AB'nin yıllardır gündeminde tuttuğu önemli politikalardan birini teşkil eden toplumsal cinsiyet eşitliği (Akbaş, 2010: 2) konusuna önem verilmiştir. Bu önem çerçevesinde AK Parti birinci iktidar döneminde kadın konusunda önemli reformlar gerçekleştirmiştir.

Bu reformlar arasında 9 Ocak 2003'te kabul edilerek yürürlüğe giren "Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun" gibi hatırı sayılır yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu Yasayla aile hukukundan doğan dava ve işleri görmek üzere kurulan aile mahkemeleri, aynı zamanda "evlilik birliğinden doğan yükümlülükler konusunda eşleri uyarmak ve uzlaştırmak, ailenin ekonomik birliğini korumak... eşlerin resmi veya özel sağlık/sosyal hizmet kurumlarına, hizmet evlerine veya benzeri yerlere yerleştirilmesi konusunda yetkili kılınmıştır" (4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, md. 6).

Bu Yasanın akabinde 3 Şubat 2003 tarih ve 2003/5224 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile AB'nin Sosyal Politika Programları arasında yer alan Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programı'na katılım sağlanmıştır. "Eşitlik hükümlerinin Topluluk politikalarında işlerlik kazanması, istihdam, mesleki eğitim, terfi, çalışma ve işe giriş koşulları bakımından cinsler arasında eşit muamele sağlanması" (AK Parti Kadın Kolları, 2010: 23) amacını içeren bu Programa katılıma binaen 4857 sayılı yeni İş Kanunu çıkarılmıştır. Cinsiyet ayrımcılığının yasaklandığı, eşit davranma, eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsendiği ve kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığın sunulduğu bu Yasaya dayanarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 14 Temmuz 2004'te "Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik" çıkarılmıştır. Kadınların çalıştırıldığı işyerlerinde okul öncesi eğitim çağındaki çocuklar için eğitim kurumları ve kreşlerin açılmasını öngören bu Yönetmelikle yüz ile yüz elli kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde bakım odaları, yüz elliden fazla kadının çalıştığı yerlerde ise kreş açma zorunluluğu getirilmiştir (Dedeoğlu, 2009: 48-51). Bu Yönetmeliğin dışında yeni İş Kanunu'na binaen 9 Ağustos 2004'te Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkartılan "Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalışma Koşulları Hakkındaki Yönetmelik" in de

burada zikredilmesi gerekmektedir. Gece vardiyalarında çalıştırılan kadınlara ilişkin yasal önlemlerin arttırıldığı bu Yönetmelikle “kadın işçilerin gebe olduklarının doktor raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar, emziren kadın işçilerin ise, doğum tarihinden başlamak üzere altı ay süreyle gece vardiyalarında çalıştırlamayacağı hükmü getirilmiştir. Ayrıca emziren kadın işçilerde bu sürenin, ana ve çocuğun sağlığı açısından gerekli olduğunun doktor raporuyla belgelenmesi durumunda bir yıla kadar uzatılabilmesini öngören Yönetmelik, gece vardiyalarında çalışan kadın işçilere işyerine ulaşımı konusunda da bazı haklar getirmiştir (Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalışma Koşulları Hakkındaki Yönetmelik, md. 6-7, 9).

Özel sektörde kadın lehine yapılan bu düzenlemeden sonra kamu sektöründe kadınların istihdamı önündeki engelleri kaldırmak amacıyla, işe yerleştirmede cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik olarak 2006 yılında yayımlanan Tebliğ ile kamu sektörüne yerleştirme ile ilgili iş ve işlem sadeleştirilerek personel taleplerinde cinsiyet ayrımı yasaklanmıştır (AK Parti Kadın Kolları, 2009: 7). Söz konusu düzenlemenin, kadının çalışma alanında görünürliğini arttırma konusunda hatırı sayılır bir etki yaratması amaçlanmıştır.

Bu dönemde yalnızca özel ve kamusal alanda çalışan kadınlara yönelik yapılan çalışmalarla yetinilmemiş, ev içi üretim yapan kadınlar lehine de yasal düzenlemeler yapılmıştır. 2007 yılında çıkarılan “5615 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” bunların başında gelmektedir. Gelir Vergisi Kanunu’nda değişiklik yapan bu yasa ile ev içi üretim yapılan ürünleri iş yeri açmaksızın düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılan ürünlerden vergi alınmaması hükme bağlanmıştır (Gelir Vergisi Genel Tebliği, 2007).

AK Partinin 2002-2007 yılları arasındaki iktidarı döneminde, hem AB’ye uyum sürecinde şart koşulan talepleri karşılamak, hem de AK Parti Hükümeti’nin süregelen neo-liberal politika uygulamaları şeklinde değerlendirilebilecek reformlar, kadınların toplumdaki rollerini ciddi anlamda etkilemiştir (Dedeoğlu ve Elveren, 2012: 34). Bu noktada, Anayasada yapılan değişikliklerin ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır. 7 Mayıs 2004’te kabul edilen “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”la Anayasanın 10. maddesine “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” ibaresi ilave edilmiştir. Aynı Yasayla Anayasanın 90. maddesine “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler

içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda, milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” hükmü eklenerek Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)³ yasalar karşısında üstün konuma getirilmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2014).

Anayasada yapılan bu değişiklikle, kadının statüsüyle ilgili kurumsal yapının da güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Buna göre, 29 Mart 2003 tarih ve 25063 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanı onayıyla, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı, Başbakanlığa bağlanarak Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü olarak faaliyete geçmiştir.⁴

Bu dönemde AB müktesebatına uyum çerçevesinde yapılan yasal düzenlemelerden bir diğeri de, yeni Türk Ceza Kanunu’nun çıkarılmasıdır. Uluslararası standartlara uygun hükümler içeren yeni Türk Ceza Kanunu’nda (Dedeoğlu ve Elveren, 2012: 34), kadına yönelik uygulanan cinsel istismar, eski yasadaki gibi “topluma karşı suçlar” olarak değil, “kişilere karşı suçlar” kapsamında değerlendirilmiştir. Yasayla cinsel suçlar, aileyi ve genel ahlakı ilgilendiren bir husus olmaktan çıkarılmıştır. Böylece, cinselliği kişisel bir özgürlük değeri olarak kabul eden, toplumu ve muhafazakârların kutsadığı aileyi değil, doğrudan bireyin kendisini merkeze alan ve özgürlüğünü önceleyen bir anlayışa geçilmiştir. Yasa, kadınların bedenlerinin kendilerine ait olduğu, aile, eş ya da topluma ait bir nesne sayılmadığının kabulü açısından önemlidir. Ayrıca Yasayla evlilik birliği içinde tecavüzün suç sayılması da olanaklı hale gelmiştir. Yasayla cinsel saldırıya uğrayan kişinin medeni haline ya da bekâretine bakılmaksızın tüm mağdur olan bireylerin cinsel özgürlük değerleri eşit kabul edilerek, aynı derecede önem verilmiştir (Canikoğlu, 2013: 62-63).

Cinsel istismarın önüne geçilmesi ile ilgili yapılan bu düzenlemeyle birlikte, kadına dönük aile içi şiddetin önlenmesine ve şiddete maruz kalan kadınların korunmasına yönelik çalışmalar da sürdürülmüştür. Bunlar arasında yerel yönetimlere de bu konuda sorumluluk yükleyen yeni Belediye Kanunu büyük öneme sahiptir. 3 Temmuz 2005’te kabul edilen Belediye Kanunu ile büyükşehir belediyelerinin ve nüfusu 50 binin üzerinde olan

³ 1979 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen CEDAW, Kadınlar için uluslararası insan hakları beyannamelerinden biri olarak tanımlanır. Ayrıntılı bilgi için <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw>’a bakınız.

⁴ Genel Müdürlük “Kadının insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamdaki konumlarını güçlendirmek, hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere” (5251 Sayılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, md. 1) kurulmuştur.

belediyelerin kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açılabileceği hükmüne yer verilmiştir (5393 Sayılı Belediye Kanunu, md. 14). Kadına karşı şiddetin önlenmesi kapsamında koruma evleri (kadın sığınma evleri) açmanın kamu hizmetinin bir parçası olarak tanımlanmasına olanak sağlayan bu yasa, aile içi şiddetin politik bir mesele olarak tanınması bakımından da önemli bir adım teşkil etmiştir (Yeğenoğlu ve Coşar, 2014: 160).

Bu dönemde kadının şiddete karşı korunmasının yanı sıra, TBMM’de Töre ve Namus Cinayetlerini Araştırma Komisyonu kurulmuş ve Komisyon 11 Ekim 2005’te çalışmalara başlamıştır. Komisyonun hazırlanmış olduğu rapor doğrultusunda, 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi 4 Temmuz 2006 tarihinde yayımlanmıştır. Bu Genelge, kadının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, toplumsal yaşamın her alanında kadının statüsünün güçlendirilmesi, kadın-erkek eşitliği ve kadına yönelik şiddetin önlenmesinin devlet politikası haline getirilmesinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2014).

AK Parti, 2002-2007 yılları arasındaki iktidarı döneminde eğitim konusunda da kadınların eğitim ve okuma-yazmanın uzağında kalmasını önlemek amacıyla birtakım kampanya ve projeleri hayata geçirmiştir. Eğitimde cinsiyet eşitliğinin ve ilköğretimde %100 okullaşmanın sağlanması hedefi çerçevesinde, özellikle 2004 yılı ve sonrasındaki yıllarda gerek kamu kurumları gerekse STK ve medya kuruluşlarının liderliğinde gerçekleştirilen proje ve kampanyaların tamamının iyi uygulama örneği olma özelliklerinin çok güçlü olduğu ve her birinin kız çocuklarının okula erişim sorununu farklı bir boyutuyla ele aldığı görülmüştür. Bu dönemde başta Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) olmak üzere, UNICEF, UNESCO, STK’lar, medya, özel kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği yapılarak birçok eğitim kampanyası başlatılmıştır. “Haydi Kızlar Okula”, “Eğitime %100 Destek”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Kardelenler”, “Deniz Yıldızı”, “7 Çok Geç”, “Önce Çocuklar” kampanyaları ve projeleri bunlara örnek olarak gösterilebilir (Özaydınlık, 2014: 107). Bunlardan özellikle “Haydi Kızlar Okula!” kampanyasıyla iyi sonuçlar elde edilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşları, STK’lar, yerel yönetim ve gönüllülerin katılım ve katkısıyla, okullaşma düzeyinin en düşük olduğu illerde zorunlu öğrenim çağında (6-14 yaş) olup da eğitim sistemi dışında kalan, okula hiç kaydolmamış ya da okula kayıtlı olup devamsızlık yapan kız çocuklarının okullaşmalarının sağlanması ve bu şekilde ilköğretim düzeyinde okullaşmadaki cinsiyet eşitsizliğinin kapatılması amacıyla düzenlenen “Haydi Kızlar Okula!” kampanyası ile kız çocuklarına odaklanılmakla birlikte, çalışmalar esnasında eğitim sistemi dışındaki erkek

çocuklar da hedef gruba dahil edilmiştir (Çameli, 2008: 9). 2003'te MEB tarafından UNICEF'in katkılarıyla başlatılan ve çocuklarını okula gönderen anne-babalara şartlı nakit transferi yapılmasını öngören bir politikayla da desteklenen "Haydi Kızlar Okula!" kampanyası, aksi takdirde okula gidemeyecek 300 bin çocuğun -başta kızlar olmak üzere- okula yönlendirilmesiyle sonuçlanmıştır (UNICEF, 2007).

Sonuç olarak AK Parti'nin 2002-2007 yılları arasındaki iktidarı döneminde; cinsel suçların bireye yönelik suçlar olarak ele alınması, evlilik içi tecavüzün ve cinsel taciz ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması, çalışma hayatında eşit işe eşit ücret ilkesinin getirilmesi ve cinsler arası ayrımın yasaklanmasına yönelik önemli düzenlemelerin getirilmesi (Kubilya, 2014: 397), aile içi şiddetin önlenmesinde devletin taraf olması, aile mahkemelerinin yeniden düzenlenmesi, eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadın haklarına ilişkin uluslararası mevzuatın ve yükümlülüklerin büyük ölçüde üstlenilmesi ve buna yönelik yargısal yolların genişletilmesi gibi toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin giderilmesi bakımından hatırı sayılır düzenlemeler yapılmıştır.

3.2.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2007-2011 Yılları Arasındaki İktidarı Döneminde Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarının İrdelenmesi

22 Temmuz 2007 genel seçimlerine altmış iki kadın adayla giren AK Parti, seçimlerde eriştiği %46.17'lik oy oranıyla otuz kadın adayı Meclis'e taşımıştır. 22 Temmuz 2007 genel seçimlerine altmış iki kadın adayla giren AK Parti, seçimlerde eriştiği %46.17'lik oy oranıyla otuz kadın adayı Meclis'e taşımıştır. Seçim Beyannamesi'nde "muhafazakâr demokrat kimliğiyle dürüst, ahlaklı, tutarlı, uzlaşmacı, kucaklayıcı ve kuşatıcı bir siyaset tarzı ortaya koyduğunu" beyan eden AK Parti, kadın konusunu "Sosyal Yapının Güçlendirilmesi" bölümü içinde "Aile, Kadın, Çocuklar ve Yaşlılar" başlığı altında ele almayı tercih etmiştir. Seçim Beyannamesi'nde "... kadın, çocuk, yaşlı ve engellilerin sorunlarını çözmek için aile merkezli politikalar izlediğini, aile içi şiddetle mücadele konusunda kapsamlı yasal düzenlemeler gerçekleştirdiğini, kadına karşı her türlü ayrımcılıkla mücadeleyi, kız çocuklarının eğitimini ve toplumun en temel birimi olan aile kurumunu güçlendirmeyi temel öncelikleri arasında gördüklerini, kadın ve aile konusunda faaliyet gösteren STK'ların destekleneceğini" beyan eden AK Parti, "kadınların toplumsal hayatın her alanına katılmasını desteklediği gibi, istihdama katılmasını da ülke kalkınmasının ve refahının olmazsa olmaz koşullarından biri olarak gördüklerini" vurgulamıştır (AK Parti, 2007: 11,107-111).

Seçim Beyannamesi'nde kadın istihdamına vurgu yapan AK Parti tarafından kurulan 60. Hükümet döneminde, 15 Mayıs 2008'de kabul edilerek yasalaşan 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile kadın istihdamının teşvik edilmesi amacıyla önemli bir adım atılmıştır. Bu Yasayla “on sekiz yaşından büyük ve yirmi dokuz yaşından küçük olanlar ile yaş şartı aranmaksızın on sekiz yaşından büyük kadınlardan... bir yıl içinde işe alınan ve fiilen çalıştırılanlar için... belirlenen prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin; birinci yıl için %100'ünün, ikinci yıl için %80'inin, üçüncü yıl için %60'ının, dördüncü yıl için %40'ının ve beşinci yıl için %20'sinin İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanması” hükmüne bağlanmıştır (5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, md. 20). Kadın istihdamını teşvik eden bu Yasayı, 25 Mayıs 2010'da yayınlanan 2010/14 sayılı Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi izlemiştir. “Kadınların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesi, toplumsal yaşamda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi için kadınların istihdamının artırılması ve eşit işe eşit ücret olanaklarının sağlanmasının şart” olduğunun belirtildiği genelgede, “Kamu kurum ve kuruluşlarında işe giriş alımlarda cinsiyete dayalı ayrımcılığın yapılmayacağı, kadın-erkek fırsat eşitliği ilkesinin gözetileceğinin belirtilerek (2010/14 sayılı Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi, 1-2, 4-7) kadına karşı ekonomik alanda uygulanan adaletsizliklerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

“Kadın-erkek eşitliği hususunda temenninin ötesine geçilerek uygulamaya dönük operasyonel bir adımın atıldığı, ev aksenli çalışmanın kamuda artık görünürlüğüne artmaya başladığı, kadının eğitimi başta olmak üzere birçok konuda kadın kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde olunmasının öngörüldüğü” (Şener, 2010: 1) genelgenin yanı sıra, bu dönemde kadın girişimciliğini teşvik etmek ve desteklemek üzere çok sayıda çalışma sürdürülmüştür. Bunlar arasında kredi destek programları, eğitim faaliyetleri, koordinasyon ve dayanışmaya yönelik faaliyetler yer almaktadır. Örneğin: KOSGEB tarafından 2008'den bu yana esnaf ve sanatkâr tüm KOBİ'lere yönelik “Cansuyu Kredisi”, “İstihdam Endeksli İmalatçı Esnaf Sanatkâr ve KOBİ Destek Kredisi”, “Yeni Kredi Destek Paketi” programları kapsamında krediler sağlanmış, söz konusu kredilerde pozitif ayrımcılık yapılarak işletme sahibinin erkek girişimci olması durumunda 25 bin TL olan kredi üst limiti, kadın girişimciler söz konusu olduğunda işletme başına 30 bin TL'ye yükseltilmiştir. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Projesi” ile Türkiye İş Kurumu Genel

Müdürlüğü ile KOSGEB arasında imzalanan “Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi İşbirliği Protokolü” kapsamında çok sayıda kadına girişimcilik eğitimi verilmiştir (Yazıcı, 2011).

Bu dönemde kadın istihdamı ve girişimciliğinin teşviki kadar, kız çocuklarının okullaşma oranının artırılmasına yönelik çalışmalara da devam edilmiştir. Buna göre, maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ve nüfusun yaklaşık en yoksul %6’lık kesiminde yer alan aileler, ilk ve orta öğrenime giden çocuklarının okula düzenli olarak devam etmeleri koşuluyla düzenli olarak nakdi yardımdan yararlandırılmıştır. Söz konusu düzenlemeyle çocukların düzenli olarak okula devam etmeleri şartıyla bir yıl içerisinde toplam dokuz aylık olmak üzere iki ayda bir; ilköğretime devam eden kız çocuğu için 25, erkek çocuğu için 20 TL; ortaöğretime devam eden kız çocuğu için 45, erkek çocuğu için 35 TL şartlı nakit desteği bizzat annelerin hesabına ödenmiştir (Metin, 2011: 190). 2008’de ise, özellikle kalkınmada öncelikli iller ve göç alan illerde yaşayan, sosyo-ekonomik bakımdan yoksul kitleler içinde yer alan, zorunlu öğrenim çağını geçirmiş; ancak okur-yazar olmayan kadınların dört yıl içinde okur-yazar hale getirilmesi amacıyla “Ana-Kız Okuldayız Kampanyası” başlatılmıştır. 2008’de başlatılan ve 2012’de sonlandırılan bu Kampanya kapsamında okuma-yazma bilmeyenler için düzenlenen kurslara 1 milyon 543 bin 39 kişi katılarak belge almaya hak kazanmış, okuma-yazma kurslarını bitirenlerden diğer bazı derslere ilişkin eğitimlere katılarak belge alan kursiyer sayısı ise, 281 bin 165’e erişmiştir (Biçerli, 2012). Yapılan bu çalışmaların eğitimle ilgili istatistiklere de yansıdığı görülmektedir. Şöyle ki, 2000’de %19.4 olan okuma-yazma bilmeyen kadınların oranı, 2009’da %11.6’ya gerilemiş; 2000-2001 eğitim-öğretim yılında %90.8 olan ilköğretim düzeyinde kadınlarda net okullaşma oranı, 2009-2010 eğitim-öğretim yılında %97.8 olarak gerçekleşmiştir (AK Parti Kadın Kolları Başkanlığı, 2011: 7).

2011’de AK Parti tarafından yayımlanan “Yoksulluk ve Kadın Son Sekiz Yılın Panaroması” adlı metne bakıldığında; AK Parti, güçlü aile ve güçlü birey anlayışıyla aileyi ve aile içinde kadını güçlendirerek daha müreffeh bir Türkiye’ye kavuşulacağı inancında olduğunu ifade etmiştir (AK Parti Kadın Kolları Başkanlığı, 2011: 7). Güçlü aile vurgusu yapan AK Parti’nin bu amaçla gerçekleştirdiği faaliyetlerden biri de, 60. Hükümet döneminde “Aile Eğitim Programı (AEP)”nın hazırlanmasıdır. “Eğitim ailede başlar” ilkesini benimseyen AEP, “bilgi çağının gereklerine uygun olarak ailelerin yaşam kalitesini arttırmaya” yönelik bir programdır. Aile kurumunu güçlendirmeyi amaç edinen bu program, aile fertlerinin günümüzün ihtiyacı olan önemli aile yaşam yeteneklerine dair birtakım tutum ve davranışları

kazandırmayı hedeflemiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015a).

Aile kurumuna önem verdiğini ifade eden ve fiili olarak bunu gösteren AK Parti, AEP'in yanında 2008'de yaptığı bir düzenlemeyle kız çocuklarına toplumda "çeyiz parası" olarak bilinen "evlenme yardımı" adında bir ödenek verilmesini kararlaştırmıştır. Bu yardım, anne veya babasının vefatından sonra Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan yetim aylığı almakta olan kız çocuklarına resmi olarak evlenmeleri durumunda verilmektedir. Bu yardımdan yararlanmak isteyenlerin resmi olarak evlenmeleri ve yazılı olarak talepte bulunmaları halinde almakta oldukları yetim aylığının iki yıllık tutarı bir defaya mahsus olmak üzere evlenme ödeneği olarak peşin ödenmektedir (Kurt, 2012).

2009 Yılında yeni bir düzenleme ile önemli bir adım daha atılmıştır. Kadın haklarının korunması ve geliştirilmesine, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik ulusal ve uluslararası arenadaki gelişmeleri izlemek ve bu gelişmeler konusunda TBMM'yi bilgilendirmek üzere Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun, ayrıca istendildiğinde Meclise yasa tasarısı ve tekliflerin yanısıra kanun gücünde kararnamelerle ilgili olarak İhtisas Komisyonlarına görüş sunması sağlanmıştır (5840 Sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, md. 1). Komisyon bünyesinde "kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin uygulamaların incelenmesi", "toplumsal cinsiyet eşitliğinde medyanın rolü", "erken yaşta evlilikler", "eğitim sistemimizdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeri" ve "çocuk cinsiyeti nedeniyle kadın üzerinde oluşturulan psikolojik şiddet, başlık parası ve geleneksel evlilikler" ve "mobbing (işyerinde psikolojik şiddet)" konularını araştırmak ve bu konularda incelemelerde bulunmak üzere alt komisyonlar oluşturulmuştur. Bu bakımdan Komisyon, gerek kadın-erkek eşitliğinin uygulamaya yansıtılmasında gerekse sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri geliştirilmesinde önemli role sahip olmuş, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun devletin en üst düzeyinde ciddi şekilde ele alındığını ortaya koyması bakımından da oldukça önemli olmuştur (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012: 14).

Ayrıca bu dönemde yukarıda değinilen "Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler" konulu 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi gereğince, "şiddete maruz kalan kadınlara hizmet sunan kamu kurum/kuruluşlarında çalışan personelin kadına karşı şiddet, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi, şiddet mağdurlarına yaklaşım tarzı, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve

diğer ilgili kanunların uygulanması”na ilişkin hususlarda farkındalık ve duyarlılığını artırmak amacıyla (Mülga) Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile ilgili Bakanlıklar arasında eğitim protokollerinin imzalanmasına ve bu protokollerle öngörülen eğitim faaliyetlerinin icrasına devam edilmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012: 14-15).

Bu döneme sığdırılan önemli düzenlemelerden biri de şüphesiz 12 Eylül 2010’da yapılan halk oylamasıyla kabul edilen 5982 sayılı yasadır. Bu yasayla Anayasanın “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” şeklindeki 10. maddesinin sonuna, “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamaz” (5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, md. 1) ibaresi ilave edilerek, pozitif ayrımcılık hususunda anayasal nitelikte dikkate değer bir gelişme gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklik AB sözleşmelerine ve AB direktiflerine uygun olarak ilk kez pozitif ayrımcılığı Anayasa düzeyinde temel bir ilke olarak kabul etmiştir. Bu nedenle söz konusu değişiklik devleti bu ilkeyi hayata geçirme bakımından yükümlü kılan önemli bir düzenleme olarak değerlendirilebilir (Ulucan, 2013: 372).

Bu dönemde gerçekleştirilen bir diğer önemli gelişme de 7 Nisan 2011’de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından Strazburg’ta onaylanan “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”nin İstanbul’da imzaya açılmasının ardından, bu sözleşmenin 24 Kasım 2011’de Türkiye tarafından kabul edilmesidir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012: 14). 11 Mayıs 2011’de İstanbul’da imzaya açılmış olması nedeniyle İstanbul Sözleşmesi olarak da bilinen bu önemli belgenin hazırlığına öncülük eden ve bunu parlamentosundan ilk geçiren ülkenin Türkiye olması, uluslararası arenada ve kadın örgütleri nezdinde takdirle karşılanmıştır.

AK Parti’nin, kadın örgütlerinin en temel talebi olan “kota” uygulamasına bakışı tartışılması gereken bir diğer hususu teşkil etmektedir. Kota uygulamasına yönelik olarak farklı yaklaşımlar bulunmasına karşın, “siyasette kadınlara eşit temsil hakkını sağlamaya yönelik bir pozitif ayrımcılık sistemi” (Aydemir ve Aydemir, 2011:34) olan kota, kadınların siyasetteki temsil oranının artırılması açısından önemli bir uygulamadır. AK Parti, iktidara geldiği ilk dönemlerde kadın kotasını savunmakta iken, daha sonraki süreçlerde kadın kotası karşıtı söylemler içerisinde yer almaya başlamıştır. Örneğin 2008’de Başbakan Erdoğan, kota

uygulamasının kadını erkeğin ianesine mahkum etmek anlamına geldiğini belirterek kota uygulamasına karşı olduğunu belirtmiştir (Türkiye Bülteni, 2008:72). Ancak AK Parti’de cinsiyet kotasına yönelik önemli bir itiraz olmasına karşın partili kadınlara yönelik özel bir desteğin olduğu görülmektedir. Örneğin Başbakan Erdoğan, parti yönetimlerinde yüzde 20 oranında kadının yer alabilmesi için sözel destek vermiş, yönetim de bu oranı yakalayacak şekilde tüm listeleri gözden geçirmiştir. Böylece cinsiyet kotasının teorik olarak kabul edilmemesine karşın pratikte uygulandığı görülmektedir (Cansun, 2013:216).

AK Parti, kadınların kamusal görünürlüğüne arttırma, genel olarak STK’larla, özellikle de kadın örgütleriyle söylemsel düzeyde diyalog kurma eğiliminde olmuştur (Yeğenoğlu ve Çoşar, 2014:162). 2000’li yıllarla birlikte özellikle başörtüsü nedeniyle kamusal alan dışında tutulan, bunu başta eğitim hakları olmak üzere birçok haklarının gasp edilmesi olarak addeden ve bu eşitsizliği ortadan kaldırmak isteyen kadınlar da AK Parti’ye destek vererek onu iktidara taşımıştır. AK Parti’nin iktidarı döneminde başörtülü kadınların eğitim kurumları, tiyatro ve sinema salonları, sergi salonları, STK’lar, alışveriş merkezleri, lüks tatil köyleri gibi diğer fertlerle birlikte olduğu, ‘sosyalleşebildiği’ alanlarda kayda değer bir artış olmuştur (Ersöz, 2015: 94). AK Parti 2007-2011 yıllarını kapsayan 2. döneminde de kadının statüsü konusunda önemli adımlar atmaya devam etmiş ve bu adımlar toplumda yansıma bulmaya başlamıştır.

3.2.3. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2011-2015 Yılları Arasındaki İktidarı Döneminde Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarının İrdelenmesi

12 Haziran 2011 genel seçimlerine yetmiş sekiz kadın adayla giren AK Parti, seçimlerde eriştiği %49.9’luk oy oranıyla kırk altı kadın aday Meclis’e taşımıştır. Seçim Beyannamesi’nde “çiraklık ve kalfalık döneminin ardından 12 Haziran genel seçimleriyle ustalık dönemine geçtiğini ifade eden AK Parti, kadınların hakları, refahı ve sosyal hayatta karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılmasının 2023’teki güçlü toplum hedefleri için vazgeçilmez” olduğunu beyan etmiştir. Seçim Beyannamesinde her türlü ayrımcılığa karşı olduğu gibi, cinsiyet ayrımcılığına da karşı olduğunu ifade eden AK Parti, cinsiyet eşitliğinin hukuki düzenlemeler kadar, toplumun tümünü kapsayan bir zihinsel dönüşüme de ihtiyaç duyduğu ön kabulüyle kadınların önündeki sosyal engelleri kaldırmak üzere harekete geçtiğini; “güçlü insan, güçlü aile, güçlü toplum” anlayışıyla konunun her boyutunda büyük ilerlemeler sağlandığını belirtmiştir (AK Parti, 2011: 14, 157-158).

Ancak 12 Haziran 2011 genel seçimlerinin ardından kurulan 61. Hükümet dönemindeki söylem ve uygulamalara bakıldığında, Seçim Beyannamesi'nden farklı bir manzarayla karşılaşıldığı görülmektedir. Seçimlerin ardından, Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 29 Haziran 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak isim değişikliğine gidilmesi bunun ilk göstergesidir. Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın tesis edilmesi, Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (2011: 1)'nin belirttiği gibi, kadını birey olarak görmeyen, kadının insan hakları alanını sadece aile içinde gören resmi anlayışın kurumsallaştığının bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Bu bakış açısı, kadının toplumdaki konumu açısından önemli tartışmalara yol açmıştır.

Aslında Batı toplumlarında Türkiye'den çok önce başlayan kadının toplumdaki konumu tartışmalarının iki eksenini bulunmaktadır. Bunlar: Muhafazakârlar ve liberallerdir. Tartışmanın odağında ise, ailenin nereye gittiği konusu yer almaktadır. Muhafazakârlar, ailenin son yıllarda yıkıma gittiğini ve bu sürece sosyal mühendislikle müdahale edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Liberaller ise, ailenin tehlikede olmadığını ve yeni aile biçimlerinin oluştuğu bu süreçte sosyal müdahalelere karşı çıktıklarını ifade etmektedirler. Muhafazakârlar ve liberaller arasındaki esas ayrışmayı da "ailenin değişim trendine" sosyal politikalar ile müdahale edip etmeme hususu teşkil etmektedir. Batıda liberallerin devleti ve iktidarı daha otoriter hale getirebileceği gerekçesiyle karşı çıktığı sosyal politika müdahalelerinin en başta gelen örneği, nüfus azalmasını tersine çevirmek için yapılan müdahaleler olmuştur (Yanık, 2013). Ailenin önemini vurgulanması, evliliklerin özendirilmesi ve kadınların doğurmaya teşvik edilmesi çoğu zaman muhafazakar iktidarların politikalarının birer yansıması olmuş ve kadın söz konusu politikalar üzerinden konumlandırılmıştır. Özellikle muhafazakâr düşünce geleneğinde kadına aile, cemaat ya da toplum gibi kolektif yapıların bir parçası olarak ve geleneği taşıyan/aktaran/yeniden üreten bir araç olarak yer verilmiştir. Kadın, aile kavramı içerisinden türetilmiş toplumsal rollerle, ana, eş, bacı, kız rolüyle hüviyet kazanmıştır (Kaya, 2014). Söz konusu bu anlayışın AK Parti'nin 2011-2015 yılları arasındaki iktidarı döneminde, önemli bir uygulama alanı bulunduğu görülmektedir. 61. Hükümet döneminde, kadın erkek ilişkileri ile evlilik ve aile üzerine tartışmalar artış göstermiş, önceki dönemlerin liberal politikalarından geri adım atılarak muhafazakâr değerler öne çıkarılmıştır.

Söz konusu AK Parti iktidarı döneminde Başbakan Erdoğan'ın “en az üç çocuk” söylemi, bu bağlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir. “En az üç çocuk” beklentisini yeni evli çiftlere ileten Erdoğan, neden üç çocuk istediğini şu şekilde açıklamaktadır: “... Ailelerimizi güçlü kılmamızın yolu buradan geçiyor. Güçlü aile istiyorsak bunun olması lazım. Bir çocuk iflas, iki çocuk iflas, üç çocuk yerinde saymaktır. Bizim genç ve dinamik nüfusa ihtiyacımız var.... Annelerin şahsında ülkeme sesleniyorum; bu hassasiyetimizi hafife almayın, bunu dalga dalga yaygınlaştırmamız lazım. Bunu başarmamız lazım, bu parayla pulla ölçülmez” (Milliyet, 2013). Bu konuşma, yaygınlaştırılmak istenen “üç çocuk” dalgasının yalnızca muhafazakar tutuma değil, iktisadi boyuta da içkin olduğunu göstermektedir. Nitekim Bosna Hersek'te yaptığı konuşmada Erdoğan; emek, sermaye, üretim ve tüketim temelinde insan üzerine inşa edilen ekonominin canlılığını korumasının genç ve dinamik nüfusa bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda nüfus artış hızı düşük olan Bosna Hersek için “üç çocuk” yerine “en az beş çocuk” önerisi yapmıştır (Habertürk, 2012).

Diğer taraftan kürtaj konusundaki tartışmalar da muhafazakar gelenek ile paralellik göstermesi noktasında ele alınabilecek diğer bir örnektir. Kürtajı “cinayet” ve “haram” olarak gören AK Parti Hükümeti, 1 Mayıs 2013'te çıkardığı Sağlık Uygulama Tebliği'nden “tıbbi tahliye hanesini” tamamen kaldırarak kürtajı ödemesi yapılacak bir sağlık hizmeti olmaktan çıkarmıştır. Böylece kürtaj yapılan sınırlı sayıdaki hastane de devreden çıkarılmıştır. Ancak gösterilen tepkiler üzerine Sağlık Bakanlığı “tıbbi bir hizmet bile değil” dediği kürtajı, tekrar Sağlık Uygulama Tebliği'ne ekleyerek ödeme yapılacak sağlık hizmetlerine dahil etmiştir. Doğum kontrol yöntemlerini yaygın bir şekilde sağlamakla devletin yükümlü olmasına rağmen, bu dönemdeki üreme sağlığı politikalarıyla kadınların bu hizmetlere erişimi zorlaştırılmış ve kadınlar doğurmaya yönlendirilmiştir (Evrensel, 2014). 23 Mayıs 2015'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Doğum Yardımı Yönetmeliği de söz konusu politikanın bir uzantısıdır. Buna göre, 15 Mayıs 2015'te ve sonrasında çocukları canlı doğan Türk vatandaşlarına ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 28. maddesi kapsamına girenlere (mavi kart sahiplerine) doğum yardımı ödenmesi hükmü getirilmiştir. Bu Yönetmelik kapsamında bulunanlara canlı doğan birinci çocuğu için 300, ikinci çocuğu için 400, üçüncü ve sonraki çocuklar için 600 TL tutarında bir defaya mahsus olmak üzere doğum yardımı yapılması kararlaştırılmıştır (Doğum Yardımı Yönetmeliği, md. 2, 5).

Bu politikaların başka bir yansıması ise erken yaşta evlilikleri teşvik etmek amacıyla, üniversite öğrenimi görürken evlenen gençlerin Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar

Genel Müdürlüğü bünyesindeki yurtlarda ücretsiz barınmalarını; öğrenim kredilerinin bursa çevrilmesini ya da aldıkları tüm kredi borçlarının sıfırlanmasını sağlayan bir düzenlemenin hayata geçirilmesidir (Gül, 2013). AK Parti Hükümeti'nin 7 Nisan 2015'te çıkarmış olduğu 6637 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la açıkladığı son sosyal yardım paketi içinde de evlenecekler için çeyiz yardımı yapılması öngörülmüştür.⁵

Güçlü bir aile vurgusunu ön plana çıkarmak isteyen AK Parti Hükümeti söz konusu dönemde, “evlilik çağına gelmiş ve aile kurmak amacıyla bir araya gelen çiftlerin, evlilik hayatlarına hazırlanmaları amacıyla” “Evlilik Öncesi Eğitim Programı” düzenlemiştir. Bu program evlilik öncesi süreçte, çiftlerin birbirlerini iyi tanımaları, evlilikle ilgili reel beklentiler oluşturabilmeleri için etkili iletişim kurma yollarını ve muhtemel sorunlarla nasıl mücadele edeceklerini öğrenebilmeleri ve bu şekilde evliliğe iyi bir başlangıç yapabilmeleri amacıyla düzenlenmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015b).⁶

Tablo 1'de belirtildiği gibi, evlilik oranının düşmeye başladığı bu dönemde fertleri evlenmeye hazırlayan ve özendirilen bu düzenlemelerin yanı sıra, boşanmak üzere olan çiftlere “bir kez de aile danışmanına sor” uygulaması getirilmiştir. Adalet Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ortaklaşa geliştirmiş oldukları bu projeye göre, Aile Mahkemesi yargıçları boşanma davasının her aşamasında boşanmak isteyen çiftleri, boşanma öncesi, dava sırası ve boşanma sonrasında danışmanlık hizmeti almaları için Sosyal Hizmet Merkezleri'ne yönlendirebilecektir.⁷ Aile Mahkemelerinin Sosyal Hizmet Merkezleri'ndeki danışmanların, çiftlerin boşanmasının doğru olup olmadığı hususunda düzenleyeceği rapor doğrultusunda karar vermesini öngören bu düzenleme ile yaklaşık 20 bin evliliğin kurtarılması planlanmıştır (Karakuş, 2013). Evliliğin teşvik edildiği ve kolaylaştırıldığı, boşanmanın azaltılmaya

⁵ Yasayla gençlere mevduat ya da katılım bankalarının yurtiçi şubelerinden TL cinsinden ‘çeyiz hesabı’ açmaları, asgari üç yıl boyunca sistemde kalmaları ve yirmi yedi yaşını doldurmadan ilk evliliklerini yapmaları durumunda, evliliklerini müteakip ilgili bankaya başvurmaları halinde devlet katkısı ödemesinden yararlanma hakkı tanınmıştır. Devlet katkısının açılacak çeyiz hesabında biriken toplam tutarın %20'sini ve 5 bin TL'yi geçmeyeceğinin ifade edildiği Yasada, azami tutarın her yıl yeniden değerlendirme oranı kadar artırılması hükme bağlanmıştır (6637 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, md. 14)

⁶ Bu bağlamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından il müdürlüklerinde görevli uzmanlar ile öğretmenler ve belediyelerce seçilen eğitimciler “Evlilik Öncesi Eğitim Programı” ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” konularında eğitime tabi tutulmuşlardır. Bu eğitimlerde yetişen uzmanlar tarafından çiftlere “Evlilik Öncesi Eğitim Programı” kapsamında eğitim verilmeye başlanmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015b).

⁷ Sosyal Hizmet Merkezleri'nde, çiftlerin her birinin doksana dakika süren dört seanslık psikolog ve sosyolog görüşmesinden geçmesi öngörülmüştür.

çalışıldığı bu dönemde, eşi vefat etmiş, muhtaç durumda bulunan, sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan maaş almayan kadınlara maddi destek verilmesini öngören bir genelge de yayınlanmıştır. Resmi nikâhlı eşi vefat eden kadınlara Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca ayda 250 TL ödenmesini öngören bu düzenleme, nakdi yardımın yanında yiyecek, yakacak gibi aynı yardımların da yapılmasını içermektedir (Aydın, 2012). Söz konusu destekleme kapsamında yardımın yalnızca eşi vefat eden kadınlara verilmesi, Hükümetin boşanan kadınlara karşı olumlu bir bakış açısı taşımadığını da göstermektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Kaba Boşanma ve Evlilik Hızı

Yıl	Boşanma Hızı	Evlilik Hızı	Yıl	Boşanma Hızı	Evlilik Hızı
2001	1,41	8,35	2009	1,58	8,21
2002	1,44	7,73	2010	1,62	7,97
2003	1,39	8,47	2011	1,62	7,99
2004	1,35	9,10	2012	1,64	8,03
2005	1,40	9,37	2013	1,65	7,88
2006	1,35	9,18	2014	1,70	7,77
2007	1,34	9,10	2015	1,69	7,71
2008	1,40	9,04	2016	1,59	7,50

Kaynak: (TÜİK, 2017).

Diğer taraftan bu dönemde özellikle kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda önceki AK Parti iktidarları döneminde kaydedilen ilerlemenin, sürdürülmekte olduğu görülmektedir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacını taşıyan ve aynı zamanda Türkiye’de aile içi şiddet kavramını ilk defa hukuki bir metinde tanımlayan 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un kapsamının 2007’de yapılan değişiklikle genişletilmesine ve Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik’in 2008’de yürürlüğe girmesine rağmen, uygulamada yaşanan sorunları bertaraf etmek amacıyla 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 20 Mart 2012’de yürürlüğe girmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012: 13-14). Bu yasa “Şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemek” (6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, md. 1) amacıyla çıkarılmıştır.

AK Parti 2011-2015 yılları arasındaki iktidarı döneminde, aileyi bir sosyal politika unsuru haline getirerek kadınları da aile içerisinde tanımlamış ve “kutsal aile” ve “kutsal annelik” söylemleriyle de bu politikayı meşrulaştırmıştır (Kubilay, 2014: 398). Artan boşanma oranlarını (ayrıntılı bilgi için Tablo 1’e bakınız) dikkate alan AK Parti iktidarı, bu dönemde kadın konusunu muhafazakar yapısını öne çıkararak kendi öncelikleri ile ele alma yolunu tercih etmiştir. “Kadınların kendi hayatlarıyla ilgili karar alma, mahremiyet ve açık etme olanaklarının ellerinden alınarak, yaşamları üzerindeki tasarrufu büyük ölçüde devlete ve devlet aracılığıyla aileye teslim eden bu politikalar, kadınlar için hayatın nasıl akacağını yeniden tanımlamaktadır” (Akınerdem, 2014: 19).

3.3. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Toplumsal Cinsiyet Algısı Üzerine

Ülkede büyük bir ekonomik ve siyasi krizin bulunduğu bir dönemde, ülke yönetimini 3 Kasım 2002 genel seçimleriyle devralarak iktidarını, günümüze kadar aralıksız şekilde sürdüren AK Parti başlangıçta; hem AB’ye üyelik hedefi hem de benimsediği liberal ekonomik politikalar nedeniyle kadının insan hakları, özel ve kamusal alanda kadın-erkek eşitliğine ilişkin konularda birçok yasal ve kurumsal düzenlemeyi hayata geçirmiştir. AK Parti iktidarları döneminde, gerek aile içinde gerekse iş hayatında kadına bazı güvenceler getirilmiş ve kadını korumaya yönelik hatırı sayılır önlemler alınmıştır. Ancak söz konusu yasal ve kurumsal düzenlemelere rağmen AK parti hükümetleri döneminde Türkiye’de kadının konumu noktasında önemli bir ilerlemenin kaydedilemediği görülmektedir. Bu durumu yansıtan en önemli gösterge ise Dünya Ekonomik Forumu’nun (DEF) “Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu” dur. Rapora göre Türkiye, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en fazla olduğu ülkelerden biridir. Ülkede ekonomik katılım, fırsat eşitliği, eğitim, sağlık ve siyasi güçlenme konularında toplumsal cinsiyet eşitliğinin incelendiği “Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu”na göre Türkiye; 2006’da 115 ülke arasında 105., 2007’de 128 ülke arasında 121., 2008’de 130 ülke arasında 123., 2009’da 134 ülke arasında 129., 2010 yılında 134 ülke arasında 126., 2011 yılında 135 ülke arasında 122. (Deniz ve Hobikoğlu, 2012:126-127), 2012’de 135 ülke arasında 124., 2013’te Türkiye 136 ülke arasında 120. ve 2014’te 142 ülke arasında 125. sırada yer almaktadır. Söz konusu rapor incelendiğinde, toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından Türkiye’nin OECD ülkeleri arasında en sonlarda yer aldığı görülmektedir (Bianet, 2014).

AK Parti hükümetleri döneminde Türkiye’de kadının yasal hakları konusunda önemli adımlar atılsa da toplumsal cinsiyet eşitliği algısında kayda değer bir değişiklik

görülmemektedir. AK Parti'nin neoliberalizm ve muhafazakârlığın bir ittifakına dayanan toplumsal cinsiyet politikasının (Yeğenoğlu ve Çoşar, 2014: 175) son dönemlerde muhafazakarlığa doğru evrilmesi de bunun önemli bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en fazla yaşandığı alan, kadınların istihdamıdır. Kadın istihdamının artırılmasına yönelik politikaları gündemine alan AK Parti'nin ekonomi yönetimini teslim ettiği önemli siyasetçilerinden biri olan Mehmet Şimşek'in 2008 yılında yaşanan ekonomik krizden kaynaklanan işsizlikteki artışa ilişkin beyanında yer alan "İşsizlik oranı niye artıyor biliyor musunuz? Çünkü kriz dönemlerinde daha çok iş aranıyor. Özellikle kadınlar arasında kriz döneminde işgücüne katılım oranı daha artıyor" şeklindeki ifadeleri, toplumda yaşanan işsizliğin nedeninin AK Parti tarafından kadınların evlerinden çıkıp iş aramasına bağlandığını göstermektedir (Urhan, 2011: 321). Erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan sorumluluklarının gelir sağlamak, aileyi korumak üzerinde; kadınların sorumluluklarının ise çocuk doğurmak, bakım ve ev işleri üzerinde yoğunlaştığı (İmamoğlu, 2013: 140) şeklindeki muhafazakâr bakış açısının AK Parti tarafından da benimsendiği görülmektedir. Evin geçimini sağlamakla ilgili asıl sorumlu tutulan kişinin erkek olduğuna dair patriarkal düşünce, kadının ikincil işgücü olarak görülmesine ve kadının geleneksel rollerine hapsedilmesine neden olmuştur (Yavuz, 2013: 80). Ayrıca AK Parti, kadının temel işini annelik olarak görüp; dönemin Sağlık Bakanı Müezzinoğlu'nun belirttiği gibi, "Annelerin, annelik kariyerinin dışında bir başka kariyeri merkeze almamaları gerekir" anlayışını benimsedikleri görülmektedir (Diken, 2015).

Türkiye'de kadınların istihdamı kadar, siyasi temsili konusunda da toplumsal cinsiyet algısının yansımaları görülmektedir. Kuruluşundan beri iktidar olan, seçmen kitlesinin büyük bir bölümünü kadınların oluşturduğu ve hem Mecliste hem de yerel yönetimlerde parti yönetim ve teşkilatlarında kadınların sayısında ciddi bir artış görülmesine rağmen AK Parti Hükümetleri döneminde, kadın bakan sayısının bir veya ikiyi geçmediği görülmektedir. Genellikle kadınların üstlendikleri bakanlıklar "aile", "kadın" ve "sosyal işlerle" ilgili bakanlıklardır. Kadınlar siyasette icra bakanlıkları olarak bilinen İçişleri, Dışişleri, Adalet ve Milli Savunma gibi bakanlıklara getirilmemekte ve adeta kadın, siyasetin mutfak işlerinden sorumlu bir aktör olarak kalmaktadır. AK Parti Hükümetleri döneminde yalnızca 2007 yılında, Nimet ÇUBUKÇU Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilerek ilk kez bir kadın icrai bir bakanlığa layık görülmüştür (Arıkoğlu ve Türk, 2012: 45).

AK Parti'nin, kadın hakları örgütleri/feminist örgütlerle bağlantısına bakıldığında ise, partinin kuruluş aşamasında beyan ettiği işbirliği niyetinden kayıtsızlığa ve feminist taleplere yönelik düşmanlığa doğru kademeli olarak evrildiği görülmektedir. AK Parti, feminist düşünceye karşı olduğunu açıkça ifade etmeye başlamış ve bu durum politika uygulamalarında da kendini göstermiştir. Örneğin: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın beyanı, hükümetin feminizme yönelik hoşnutsuzluğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "Feminizm, ahlaki ve toplumsal açıdan çok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bir kere, feminizm hareketine 'kapılan' kadın, genel olarak kayıtsız şartsız özgürlük düşüncesiyle aile için vazgeçilmez olan birçok kural ve değeri hiçe saymaktadır" (Yeğenoğlu ve Çoşar, 2014: 173-175). Diyanet İşleri Başkanlığı, bu açıklamasıyla feminizmi ahlaksızlık olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda kadının ahlaklı olabilmesi için de ona sivriliklerden/aşırılıklardan uzak, sınırları belirlenmiş ve törpülenmiş bir davranış kalıbı ve rol biçiminin tanımlanması yoluna gidildiği görülmektedir. Parti'nin kurucuları ve "ağır topları" arasında yer alan Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın verdiği bir demeçte; "Kadın iffetli olacak. Mahrem-namahrem bilecek. Herkesin içerisinde kahkaha atmayacak. Nerede öyle yüzüne baktığımız zaman yüzü hafifçe kızarabilecek, boynunu öne eğebilecek kızlarımız" şeklindeki sözlerinde (Radikal, 2014) toplumsal cinsiyet algısını ve kadına, erkek egemen sistem tarafından biçilen rolü görmek mümkündür.

Dayanmış olduğu ideoloji gereğince cinsler arasında eşitlik olmadığını kabul eden bir siyasi hareketin mirasçısı olan AK Parti (Sancar, 2011:76), kadını erkeğini tamamlayan bir varlık olarak konumlandırarak onu geleneksel rolleriyle özdeşleştiren bir tutum benimsemektedir. Yani AK Parti, KADEM Başkanı Sare Aydın (2015)'in da belirttiği gibi, kadın ve erkek arasında sosyal açıdan eşit hak ve sorumlulukları kabul etmesine karşın, eşitlik üstü adalet kavramını ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylece AK Parti, kendi "kadın hakları söylemi"ni oluşturmayı hedeflemektedir. AK Parti, genel anlamda kadına kamusal ve özel alanda biçtiği misyonla yer vermektedir. Bu misyon çerçevesinde kadın özel alanda, aile içerisinde erkeğinin ve yetiştirmekle yükümlü olduğu çocuklarının yaşamalarını idame ettirmesini sağlayan edilgen bir varlık olarak görülürken; kamusal alanda ise, kendisine yüklenen dar bir misyonla var olup, çocuk ve aileye dair sorumluluklarını aksatmadan yer edinme imkânı bulmuştur. Böylece AK Parti'de gelinen son noktada kadına yönelik muhafazakâr ideolojinin öngördüğü toplumsal cinsiyet algısının tüm unsurlarını görmek mümkündür.

4. Sonuç

14 Ağustos 2001 tarihinde Türk siyasal hayatına giren AK Parti, selefi Milli Görüş partileriyle aynı kaderi paylaşmamak, ulusal ve uluslararası arenada kendisine karşı oluşacak meşruiyet kaygısını gidermek amacıyla siyasi kimliğini “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlamıştır. AK Parti, ekonomik açıdan devletin müdahalesini minimum düzeye indirgeyip, rekabetçi bir iktisadi anlayışı benimsemeyi yeğlemiştir. Bu bakımdan Özal geleneğinin mirasçılığına soyunan AK Parti; ahlak, ulusal kimlik, tarihi övünç gibi muhafazakâr değerleri de ön plana çıkararak yeni muhafazakâr ideolojinin Türkiye’deki temsilcisi olarak yer almıştır.

Kuruluşundan günümüze kadar iktidarını koruyan AK Parti, birinci hükümet döneminde (2002-2007), benimsediği liberal anlayışın etkisiyle ve temelde AB üyeliğini esas alarak demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti olma konusunda önemli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler, toplumun yarısını oluşturan kadınları da etkilemiştir. Kadın hakları, kadın-erkek eşitliği gibi konularda birçok düzenlemenin yapıldığı bu dönemde, gerek aile içinde gerekse iş hayatında kadına yönelik birtakım güvenceler getirilmiş, kadının fiziksel ya da psikolojik şiddete maruz kalmasını engellemeye yönelik önlemler arttırılmıştır. Kadın hakları konusunda birtakım uluslararası yükümlülükler üstlenilmiş, yargısal başvuru yolları geliştirilmiştir. Meşruiyet sınavını başarıyla atlatan AK Parti’nin 2007-2011 yılları arasındaki iktidarı döneminde, bir önceki dönemde kadının insan hakları, özel ve kamusal alanda kadın-erkek eşitliği gibi konularda yakalanan ivmenin sürdürüldüğü görülmektedir. Seçimlerin akabinde gerek iş hayatında gerekse diğer tüm alanlarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kamuda ve özel sektörde kadınlara iş olanaklarının sunulması, ekonomide kadın girişimcilerin desteklenmesi gibi alanlarda önemli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmiştir.

İki iktidar dönemini de başarılı bir şekilde sonlandıran AK Parti, 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde oy oranını ve kadın milletvekili sayısını artırarak üçüncü kez tek başına iktidar olmuştur. AK Parti’nin 2011-2015 yılları arasındaki iktidarı döneminde, AB ile ilişkiler beklemeye girmiş, bu bekleme evresine paralel olarak kadın politikasında muhafazakâr demokratlıktan salt muhafazakârlığa doğru bir geçiş meydana gelmiştir. Kadın-erkek eşitliğini sağlamak açısından politika üretmekle yükümlü olan Genel Müdürlüğün pasifize edildiği, “İslami feminist/Müslüman feminist” olarak adlandırılan bir çok ismin farklı alanlara yöneldiği bu dönemde, kadın bir birey olmasından ziyade patriarkal toplumsal yapının bir uzantısı olarak klasik toplumsal cinsiyet rolleriyle aile içine sıkıştırılan edilgen kimliğiyle ele alınmaya başlanmıştır. Güçlü bir aile vurgusunun yapıldığı, kadının aile

içindeki rolleriyle anlam kazandığı düşünce yapısı hakim olmuştur. Kadın, aile ve toplumu dengeleyen bir politika yerine, kadının konumunu aile, toplum ve devlete teslim eden bir anlayış dikkat çekmiştir. Böylece ekonomide liberal bir tutum sergileyen AK Parti’de, kadın konusunda muhafazakar bir tutum hakim olmuş ve AK Parti kendi kadın söylemini oluşturma çabası içine girmiştir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2015a), “AEP Niçin Var.” *Aile Eğitim Programı* <http://www.aep.gov.tr/aep-hakkinda/nicin-var/>, Erişim Tarihi: 03.05.2015.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2015b) “Evlilik Öncesi Eğitim Programı.” <http://www.aep.gov.tr/egitim-icerikleri/evlilik-oncesi-egitim-programi/>, Erişim Tarihi: 03.05.2015.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2012) “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Eylem Planı 2012-2015”, [http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/54296cb3369dc32358ee2c51/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20Aile%20%C4%B0%C3%A7i%20%C5%9Eiddet%20Ulusal%20Eylem%20Plan%C4%B1%20\(2012_201\).pdf](http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/54296cb3369dc32358ee2c51/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20Aile%20%C4%B0%C3%A7i%20%C5%9Eiddet%20Ulusal%20Eylem%20Plan%C4%B1%20(2012_201).pdf), Erişim Tarihi: 10.01.2015.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014), “Türkiye’de Kadın”, <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin>, Erişim Tarihi: 07.05.2015.
- AK Parti (2001), “Parti Programı”, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi>. Erişim Tarihi: 12.05.2014.
- AK Parti (2002a), “Ak Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı”, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/kutuphanede%20bulunan%20dijital%20kaynaklar/kitaplar/siyasi%20parti%20yayinlari/200707239%20ak%20parti%20demokratikleşme%20ve%20kalkınma%20programi%202003/200707239%20ak%20parti%20demokratikleşme%20ve%20kalkınma%20programi%202003.pdf>. Erişim Tarihi: 18.08.2014.
- AK Parti (2002b), “Seçim Beyannamesi”, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/kutuphanede%20bulunan%20dijital%20kaynaklar/kitaplar/siyasi%20parti%20yayinlari/200304063%20ak%20parti%20secim%20beyannamesi%202002/200304063%20ak%20parti%20secim%20beyannamesi%202002%200000_0000.pdf. Erişim Tarihi: 11.08.2014.
- AK Parti. “2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi.” <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/2015-secim-beyannamesi-fasikulleri>. Erişim Tarihi: 23.06.2015.
- AK Parti (2011), “12 Haziran 2011 Genel Seçimleri Beyannamesi.” <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/2015-secim-beyannamesi-fasikulleri>. Erişim Tarihi: 23.06.2015.
- AK Parti (2012), “2023 Siyasi Vizyonu”, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon>, Erişim Tarihi: 11. 12. 2014.
- AK Parti (2013), “AK Parti Tüzüğü”, <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu>. Erişim Tarihi: 12.11.2013.
- AK Parti Kadın Kolları (2009). “Ak Parti İktidarında ‘Kadın Hakları ve Fırsat Eşitliği Alanında’ Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler”, <http://www.akparti.org.tr/kadinkollari/dosya/38064> Erişim Tarihi: 15.12.2014.
- AK Parti Kadın Kolları (2010), “Ak Parti Döneminde Kadınlara İlgili Çıkan Yasalar ”, [https://www.akparti.org.tr/upload/documents/Kadın_ile_ilgili_yapılanlar\(1\).docx](https://www.akparti.org.tr/upload/documents/Kadın_ile_ilgili_yapılanlar(1).docx). Erişim Tarihi: 15.12.2014.

- AK Parti Kadın Kolları Başkanlığı (2011), “Yoksulluk ve Kadın Son Sekiz Yılım Panoraması”, <https://www.akparti.org.tr/kadinkollari/dosya/38064>. Erişim Tarihi: 12.05.2014.
- AKBAŞ, Gökşen (2010), “Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi.” *Avrupa Birliği Bakanlığı*. 2010, http://www.abgs.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20C4%B0stihdam/ab_cinsiyet_esitligi_stratejisi.pdf, Erişim Tarihi: 11.12.2014.
- AKDOĞAN, Yalçın (2003), *Muhafazakâr Demokrasi*, AK Parti Yayınları, Ankara
- AKDOĞAN, Yalçın (2005), “Adalet ve Kalkınma Partisi”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul*, ss. 620-631.
- AKINERDEM, Feyza (2014), “Hayat Tarzı mı, Hayatın Kendisi mi?”, *Feminist Politika*, Sayı:22, ss. 18-19.
- AKSU, Abdulkadir (2012), *Yeni Siyaset Paradigması*, Orient Yayınları, Ankara.
- ARIKOĞLU, Cemile Ündücü ve Türk, Fahri (2012), “Kamu Hayatında Türk Kadını”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 31, ss. 31-53.
- AYDEMİR, Dilek ve AYDEMİR, Elvan (2011), *Türk Siyasetinde Kadınlar: Çok Oluyoruz!*, USAK Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Aslıhan (2012), “Eşi Vefat Eden Kadınlara Bakanlık Maaş Bağlayacak”, *Zaman*, http://www.zaman.com.tr/gundem_esi-vefat-eden-kadinlara-bakanlik-maas-baglayacak_1252242.html. Erişim Tarihi: 18.06.2015.
- AYDIN, Sare (2015), “Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti”, <http://kadem.org.tr/kadin-hareketinde-yeni-bir-ivme-toplumsal-cinsiyet-adaleti/> Erişim Tarihi: 01.03.2015.
- BEDIRHANOĞLU, Pınar (2013), “Türkiye’de Neoliberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü”, Bülent Uzgel ve Bülent Duru (Dü), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss. 40-65.
- BIANET (2014), “Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde 125. Sırada” <http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/159549-turkiye-toplumsal-cinsiyet-esitliginde-125-sirada>, Erişim Tarihi: 29. 10.2014.
- BIÇERLİ, Mustafa (2012), “Ana Kız Okuldayız Kampanyası”, <http://www.eokul-meb.com/ana-kiz-okuldayiz-kampanyasi-34731>, Erişim Tarihi: 18.06.2015.
- BÖLÜKBAŞI, Mustafa (2012), “Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye’de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:2, ss. 166-187.
- ÇAHA, Ömer (2006), “Merkez Sağın Diğer Aktörleri ve AKP”, *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı: 9-10, ss. 9-21.
- ÇAMELİ, Tuba (2008), *Kız Çocuklarının İlköğretime Erişiminde Türkiye’den Örnekler*, Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayını, Ankara.
- CANIKOĞLU, Seher Kırbas (2013), “Feminist Bir Perspektifle Türk Ceza Kanunu’nda Cinsel Saldırı Suçu,” *Fe Dergi*, 2013, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 61-73.
- CANSUN, Şebnem (2013), *AKP-CHP-Kadınlar*, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- ÇITAK, Zana ve TÜR, Özlem (2008), “Women Between Tradition and Change: The Justice and Development Party Experience in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, Cilt: 44, Sayı: 3, ss. 455-469.

DEDEOĞLU, Saniye (2009), “Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı”, *Çalışma ve Toplum*, (2), ss. 41-54.

DEDEOĞLU, Saniye ve ELVEREN, Adem Yavuz (2012), “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum Ve Refah Devleti”, Saniye Dedeoğlu ve Adem Yavuz Elveren (Dü.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın, İletişim Yayınları*, İstanbul, ss. 29-45.

DENİZ, Müjgan Hacıoğlu ve HOBİKOĞLU, Elif Haykır (2012), “Cinsiyete Göre Gelişme Endeksi Çerçevesinde Kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği”, *Sessio 1B: Büyüme ve Gelişme*, ss.123-130.

DIKEN (2015), “Yılın İlk Cinsiyetçi Açıklaması: Sağlık Bakanı’na Göre Kadının Kariyeri Annelik Olmalı”, <http://www.diken.com.tr/yilin-ilk-cinsiyetci-aciklamasi-dustu-bakan-muezzinogluna-gore-kadinin-kariyeri-annelik-olmali/>, Erişim Tarihi: 25.03.2016.

DOĞANAY, Ülkü (2007), “AKP’nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62, Sayı:1, ss. 65-88.

Doğum Yardımı Yönetmeliği, (23 Mayıs 2015 Tarih, 29364 Sayılı T.C. Resmi Gazete).

ERSANLI, Büşra ve MAZLUM, İbrahim (2009), *Her zaman Her Yerde Siyaset!: Türkiye’de Siyasi Kültür, Siyasal Sistem ve Kadın*, KA. DER Yayınları, İstanbul.

ERSÖZ, Aysel Günindi (2015), “Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın “Doğası” ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 18 Sayı: 1, ss. 80-102.

EVRENSEL (2014), “Kadınlar Kürtaj Yasakçılara Oy Vermeyecek”, <http://www.evrensel.net/haber/80858/kadinlar-kurtaj-yasakcilarina-oy-vermeyecek>, Erişim Tarihi: 16.05.2015.

Gelir Vergisi Genel Tebliği, (1 Mayıs 2007 Tarih, 26509 Sayılı T.C. Resmi Gazete).

GÜL, Esmâ (2013), “Binlerce Öğrencinin Kredi Borçları Silinecek!”, <http://www.memurhaber.com/binlerce-ogrencinin-kredi-borclari-silinecek22695.html>, Erişim Tarihi: 21.03.2015.

Habertürk (2012), “3 Az, 5 Çocuk Yapın”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/776812-3-az-5-cocuk-yapin>, Erişim Tarihi: 10.12.2016

İMAMOĞLU, G. Seda (2013), “Kadına Yönelik Korumacı Sosyal Güvenlik Mevzuatı”, *İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildiriler Kitabı*, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, Ankara, ss. 139-153.

KA-DER (2011), “Siyasi Parti Belgelerine Toplumsal Cinsiyet Üzerinden Bakmak”, ka-der.org.tr, Ankara, Erişim Tarihi: 10.11.2014.

Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalışma Koşulları Hakkındaki Yönetmelik, (9 Ağustos 2004 Tarih, 25548 Sayılı T.C. Resmi Gazete).

KARAKUŞ, Abdullah (2013), “Devlet 360 Dakikada Evlilik Kurtaracak”, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/devlet-360-dakikada-evlilik/gundem/detay/1794213/default.htm>, Erişim Tarihi: 12.05.2015.

KAYA, Mahmut (2014), “Kadın Makale Çağrısı Muhafazakâr Düşünce Dergisi (Sayı: 41)”, <http://www.muhamfazakar.com/>, Erişim Tarihi: 05.02.2014.

KUBILAY, Çağla (2014), “İslami Muhafazakâr Kadın Yazarların Perspektifinden Kürtaj Tartışması: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Alternatif Politika*, Cilt: 6, Sayı:3, ss. 387-421

- KURT, Resul (2012), “Evlenme Yardımı Kimlere Verilir?”, Star, http://haber.star.com.tr/yazar/Evlenme_yardimi_kimlere_verilir/yazi-608565. Erişim Tarihi: 07.06.2015.
- METİN, Onur (2011), “Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar”, *Çalışma ve Toplum*, 2011/1, ss. 179-200.
- MİLLİYET (2013), “Erdoğan Neden 3 Çocuk İstedğini Açıkladı”, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-neden-3-cocuk-istedigini-acikladi/siyaset/siyasetdetay/02.01.2013/1650260/default.htm>. Erişim Tarihi: 10.05.2015.
- ÖZAYDINLIK, Kevser (2014), “Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 33, ss. 93-112
- ÖZDEMİR, Hakan ve DEMİRKANOĞLU, Yahya, “Türkiye’de Muhafazâkar Sağ Pencereden Kadına Bakış”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 10, ss. 223-248
- RADİKAL (2014), “Kadın Herkes İçinde Kahkaha Atmayacak”, http://www.radikal.com.tr/politika/arinc_kadin_herkesin_icinde_kahkaha_atmayacak-1204217, Erişim Tarihi: 01.01.2015.
- SANCAR, Serpil (2011). “Türkiye’de Kadın Hareketinin Politığı: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler”, Serpil Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu. 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul:, s.53-109.
- ŞEN, Serdar (2004), *AKP Milli Görüşçü Mü? Parti Programlarında Milli Görüş*, Nokta Kitap, İstanbul.
- ŞENER, Ülker (2010), “Başbakanlık’ın “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Genelgesi: Olumlu Bir Adım; Ancak Daha Yapılacaklar Var”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırmaları Vakfı*, http://www.tepav.org.tr/upload/files/12790304772.Kadın_Istihdaminin_Artirilmesi_ve_Firsat_Esitliginin_Saglanmasi_Genelgesi.pdf. Erişim Tarihi: 23.07.2015.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2007), “Kadınlar Siyasal Hayata Etkin Katılımın Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları”, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt:12, Sayı: 1, ss. 13-36.
- TERKAN, Banu (2010), “Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları”, *Selçuk İletişim*, Cilt:6, Sayı:2, ss. 115-136.
- TÜR, Özlem ve ÇITAK, Zana (2013), “AKP ve Kadın: Teşkilatlanma, Muhafazakârlık ve Türban.”, *Bülent Uzel ve Bülent Duru (Dü), AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, ss.614-629.
- Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (2011), “TÜBAKKOM 10. Dönem Genel Kurulu Sonuç Bildirgesi”, *Türkiye Barolar Birliği*, http://web.e-baro.web.tr/uploads/00/Haberler/Komisyonlar/TUBAKKOM/sonuc_bildirgesi.pdf. (17.06.2015).
- TÜRKİYE BÜLTENİ (2003), “Kadınlar Siyasette”, Sayı:3, ss.49-52.
- TÜRKİYE BÜLTENİ (2008), “Başbakan Erdoğan: Kota Kadını Erkeğin İnesine Mahkum Etmektir”, Sayı: 58, s.72.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2017), “Evlenme Sayısı, Kaba Evlenme Hızı, Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı”, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 16.03.2017.
- ULUCAN Devrim (2013), “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt:15, Sayı: Özel S., ss. 369-383.
- UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) (2007), “Evet Deyin, Yaz 2007: UNICEF Küresel İcra Direktörü Türkiye’nin kaydettiği ilerlemeden övgüyle söz etti”, http://www.unicef.org/turkey/sy21/_gi38.html. Erişim Tarihi: 16.07.2015.

- URHAN, Betül (2011), “Türkiye’de Kriz, Kadın Emegi, Hükümet Söylem ve Politikaları”. İsmail Şiriner ve diğerleri (Ed.), Political Economy, Crisis & Development, Ijopec Publication, London, ss. 315-331.
- UZGEL, İlhan (2013), “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, Bülent Uzgel ve Bülent Duru (Dü), AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009), Phoenix Yayınevi , Ankara, ss. 11-38.
- UZGEL, İlhan (2013), “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele.” Bülent Uzgel ve Bülent Duru (Dü), AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009), Phoenix Yayınevi , Ankara, ss.357-379.
- YANIK, Medaim (2013), “Aile, Muhafazakârlık ve Liberalizm”, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/myanik/2013/11/09/aile-muhafazakrlik-ve-liberalizm>, Erişim Tarihi: 15.07.2015.
- YAVUZ, Orhan (2013), “Türkiye’de Kadın İstihdamı: İş ve Sosyal Güvenlik Mevzuatında Kadın Çalışanlar”, İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildiriler Kitabı, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, Ankara, ss. 69-90.
- YAZICI, Hayati (2011), “AB ve Türkiye İçin Kadın Girişimciliği İyi Uygulama Örnekleri”, <http://www.hayatiyazici.com.tr/konusmalar/ab-ve-turkiye-icin-kadin-girisimciligi-iyi-uygulama-ornekleri>, Erişim Tarihi: 05.03.2015.
- YEĞENOĞLU, Metin ve ÇOŞAR, Simten (2014), “AKP ve Toplumsal Cinsiyet Meselesi: Neoliberalizm ve Patriyarka Arasında Mekik Dokumak”, Simten Çoşar ve Gamze Yücesan Özdemir (Ed.), İktidarın Şiddeti: AKP’li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 158-181.
- YILMAZ, Murat (2006), “AK Parti: ‘Muhafazakâr Demokrasi’ ile Milliyetçi-Muhafazakârlık Arasında”, Muhafazakâr Düşünce, Sayı: 9-10, ss. 47-54.
- 2010/14 Sayılı Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi (2010), T.C. Resmi Gazete, 275917, 25.05.2010.
- 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (2003), T.C. Resmi Gazete, 24997, 18.01.2003.
- 5251 Sayılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (2004), T.C. Resmi Gazete, 25635, 27.10.2004.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu (2005), T.C. Resmi Gazete, 25874, 13.07.2005.
- 5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2008), T.C. Resmi Gazete, 26887, 26.05.2008.
- 5840 Sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu (2009), T.C. Resmi Gazete, 27179, 24.03.2009
- 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2010), T.C. Resmi Gazete, 27580, 13.05.2010.
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Dair Kanun (2012), T.C. Resmi Gazete, 28239, 20.03.2012.
- 6637 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2005), T.C. Resmi Gazete, 29319, 07.04.2005.